

EXPRESIONISMUL ÎN PUBLICISTICA GERMANĂ DIN ROMÂNIA

Guðrun-Liane Ittu

Presă germană din România a contribuit în mare măsură ca expresionismul - atât sub formă literară, cât și plastică - să fie cunoscut publicului larg. În timp ce "expresionismul literar a fost implantat în literatura de limbă germană din România prin intermediul a șase reviste"¹, pentru arta plastică numai patru dintre acestea se impun a fi menționate: *Das Ziel*, *Das neue Ziel*, *Ostland* și *Klingsor*.

Primul transilvănean care a folosit termenul de *expressionism* a fost pictorul Ernst Honigberger, care în revista *Die Karpathen* caracteriza, în 1913, prin intermediul acestui concept, arta lui van Gogh². Referitor la creația unui artist transilvănean, această atribuire se făcea pentru prima dată lucrărilor pictoriței Grete Csaki-Copony, la data de 6 aprilie 1918 în cotidianul *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* (în continuare SDT), autorul articolului (care semnează cu Cn) referindu-se pe larg la "modul de reprezentare care pentru noi este o noutate absolută"³. Expoziția pictoriței a declanșat o veritabilă avalanșă de luări de poziție și de dezbateri teoretice față de noua orientare artistică, dezbateri găzduite în revistele menționate mai sus și în cotidienele vremii. Astfel, pictorul Hermann Morres publica tot în SDT, în 24 aprilie 1918, articolul *Expressionismus* (Expresionism), articol în care nu prea manifesta simpatie față de acest curent artistic pe care îl considera "o expresie a decadentei zilelor noastre și a mizeriei marilor metropole"⁴. Autorul respingea, de asemenea, orice pretenție la inovație a noului stil nou în Transilvania - întrucât "expresia este condiția *sine qua non* și finalitatea oricărei arte serioase"⁵. Morres mărturisea că ar fi fost cuprins de simțăminte de spaimă și de scârbă în fața creațiilor expresioniștilor care, de când

a triumfat naivitatea și primitivismul, ar obliga artiștii serioși “să se rușineze de măiestria lor academică”⁶.

În 1919 expresionismul, stilul avangardei transilvănene, prezent pe scena artistică atât printr-o serie de opere figurative, cât și prin linogravurile abstracte ale lui Hans Mattis-Teutsch, a incitat ziaristii, istoricii de artă și artiștii la clarificări teoretico-conceptuale și la luări de poziție. Astăzi, după aproape 80 de ani, când există o foarte bogată literatură referitoare la expresionism și când mari expoziții de profil se țin lanț, multe dintre frământările începuturilor ne par desuete și ridicole.

Erwin Reisner, editorialistul cotidianului *Deutsche Tagespost* (DTP), un filosof prețuit și de Emil Cioran, vedea în expresionistul autentic “un personaj care, deși capabil să perceapă divinul în viața cotidiană, reprezintă doar latura sa malefică”⁷, iar Ludwig von Ramult opera o distincție clară între “expresioniștii autentici, capabili să pătrundă esența lucrurilor și pseudoexpresioniști, care n-ar transmite decât propriile lor neliniști, angoase, desrădăcinări și absența oricărui crez”⁸. La numai câțiva ani după cristalizarea tendințelor expresioniste ale artei avangardiste transilvănene, Emil Reisner anunța, în 1923, sfârșitul artei care, după părerea sa își pierduse direcția “lumea fiind sassistită de experimentele expresioniste, futuriste, cubiste și dadaiste, artiștii căutând în zadar noi repere”⁹.

Între 1 aprilie și 1 octombrie 1919 a apărut la Brașov revista *Das Ziel*, ale cărei subtitluri s-au modificat în repetate rânduri. Din punctul de vedere al artelor plastice, *Das Ziel* a fost cea mai progresistă și curajoasă dintre *efemeridele* epocii. Primul număr s-a deschis cu un manifest al tinerilor în care aceștia declarau război “reacționarismului burgheziei..., tuturor manifestărilor retrograde și lașe precum și atitudinilor confortabile și calofiliei”, promițând totodată să devină “un loc de întâlnire a tineretii spirituale și a progresului”¹⁰. Asemenea tuturor manifestelor timpului, și în cazul revistei *Das Ziel*, discrepanța dintre intenții și realizări a fost mare, mai ales datorită apatiei sau reacției negative a publicului față de inovația în artă. Marele merit al revistei a fost acela că, luându-și drept model revista și mișcarea berlineză *Der Sturm* (1910-1932 revista și 1912-1924 galeria), condusă de Herwarth Walden (1878

- 1941), a încercat pe toate căile - articole teoretice, reproduceri de lucrări, organizare de expoziții, avancronici și cronici de expoziții - să popularizeze arta nouă. În scurta sa existență, revista a organizat la Brașov în sala *Redoute* următoarele opt expoziții: 8 mai - 15 iunie Hans Eder, 20 iunie - 5 iulie Ernst Honigberger, 10 iulie - 25 iulie Hans Mattis-Teutsch, 27 iulie - 7 august Eduard Morres, 10 august - 21 august Fritz Kimm, 24 august - 4 septembrie Grete Csaki Copony, 7 septembrie - 18 septembrie Fritz Miess, 21 septembrie - 2 octombrie expoziție de artă decorativă - expoziții ce au oferit o imagine a fenomenului artistic brașovean de la tradiționalism la avangardă. Trebuie menționat faptul că *Das Ziel* a fost singura revistă de profil de limbă germană din România care a publicat reproduceri ale linogravurilor¹¹ și scrieri teoretice¹² ale lui Hans Mattis-Teutsch și care, atacată de redactorii cotidianului *Deutsche Tagespost* pentru delictul de-a prezenta publicului "o farsă" a apărut, cu argumente pertinente, opera și persoana artistului, care deja se bucura de recunoaștere internațională¹³. Mattis-Teutsch, asemenea pictoriței Grete Csaki Copony, a trăit, după cum remarca cronicarul revistei *Klingsor* cu amărăciune drama celui care nu putea fi profet în țara lui¹⁴

Analizând lucrările reproduse în paginile revistei, trebuie să constatăm că ea nu și-a propus să propage expresionismul european, ci a dorit să prezinte artiștii transilvăneni de la moderniști la avangardiști. Pe primul loc se află Ernst Honigberger, care de șase ori a ilustrat pagina de titlu, iar litografiile sale pot fi găsite în aproape toate numerele (poziție explicabilă prin faptul că tatăl acestuia finanța apariția publicației), urmat de Mattis-Teutsch, Grete Csaki-Copony, Walter Teutsch și Hans Eder. Sunt de asemenea prezenți pictorii Eduard Morres, Fritz Kimm, Emerich Tamas și Fritz Miess, fiecare cu merite deosebite în modernizarea artei transilvănene.

La 15 octombrie 1919 apărea primul număr al revistei *Das neue Ziel*, care păstra o parte din colaboratorii predecesoarei și se prezenta publicului cititor de asemenea drept "factor al progresului", dar se delimita de *Ziel*, clamând următoarele: "o revistă are numai atunci dreptul la existență când este ancorată în realitățile noastre și se dezvoltă odată cu ele"¹⁵. Acest manifest explică totodată modul de

acceptare a expresionismului în Transilvania - o acceptare ce n-a permis să se depășească sfera conservatorismului mediului urban săsesc. Așa cum am arătat și cu altă ocazie, temele și motivele expresioniste acceptate în arta plastică transilvăneană au fost numai acelea care nu lezau simțul moral al publicului¹⁶. Deși programul cultural al revistei analizate nu se deosebea, în esență, de cel al predecesoarei sale, realizările concrete au fost mult mai slabe - s-a evitat dezbaterea teoretică a fenomenelor prezente preferându-se valorile consacrate, s-au reprodus opere cuminți ce nu supărau pe nimeni și s-a renunțat la colaborarea cu nonconformistul Mattis-Teutsch.

Revista *Ostland* a apărut din iunie 1919 până în septembrie 1920 în calitate de publicație culturală pentru germanii din Transilvania, Banat, Bucovina, Vechiul Regat, Basarabia și Dobrogea. N-a debutat cu manifeste avangardiste ci doar cu o declarație de intenție în care își propunea să devină “oglanda fidelă a activității culturale a germanilor din România”¹⁷. Meritul cel mai important al *Ostland*-ului a constat în încercarea, în noile condiții istorice, de creare a unei conștiințe germane supraregionale, conștiință inexistentă înainte de Marea Unire. Prin lucrările de pictură și de grafică expresionistă reproduse în paginile sale, prin cronicile de expoziție semnate de critici de prestigiu cum ar fi Oskar Walter Cisek sau Ernst Lissauer ea a contribuit în mare măsură la cunoașterea și la înțelegerea unei arte care inițial produsese publicului un șoc vizual.

Analiza revistei *Klingsor*, publicația culturală cea mai longevivă din perioada interbelică, 1924-1939, permite urmărirea evoluției artiștilor transilvăneni, oferind totodată și tabloul evoluției artei minorității germane de pe întreg teritoriul României.

Prin intermediul *Klingsor*-ului s-a continuat procesul de unificare culturală, proces început de către *Ostland* și s-a încercat realizarea cunoașterii și înțelegerii celorlalte culturi prin colaborări cu publiciști români și maghiari. În privința artei plastice expresioniste, *Klingsor* oferă posibilitatea studierii “involuției” majorității acestor artiști în decursul anilor, de la avangardiști comparabili cu confrății lor nord-germani, la artiști conformiști, nevoiți să trăiască de pe urma comenzilor executate.

Spre deosebire de Germania, unde existența avangardei a fost brusc curmată printr-o decizie politică, în Transilvania curentul a cunoscut un proces de implozie, adaptându-se mai mult sau mai puțin comenzii sociale. În 1937 revista *Klingsor* a organizat la Brașov o expoziție a artiștilor germani de pe întreg cuprinsul țării, numită *Gesamtschau*, expoziție în cadrul căreia au fost prezentate și lucrări avangardiste care în Germania ar fi fost etichetate drept *degenerate*.

Pe când în plan literar, revistele supuse analizei au publicat fragmente din lucrările reprezentative ale celor mai importanți expresioniști austrieci și germani, în planul artelor plastice orientarea editorilor a fost diferită. Chiar dacă uneori au fost menționate nume ilustre, reproducerile lipsesc, astfel încât fenomenul plastic de anvergură a rămas necunoscut publicului care, cu timpul, și-a constrâns artiștii locali să se plieze după gustul *majorității statistice*.

Sfârșitul anilor '30 a însemnat totodată sfârșitul mișcării avangardiste din sudul Transilvaniei, regiune în care s-a sintetizat un expresionism autohton, rezultat din amalgamarea elementelor asimilate din expresionismul german cu cele din arta gotică locală, la acestea adăugându-se trăsături proprii, impuse de exigențele mediului conservator și puritan.

NOTE

1. Michael Markel, *Expressionismus in der rumäniendeutschen literatur. Rezeption, Erscheinungsweise und lokale Irrterferenzen in Siebenbürgisches Archiv*, Band 26, Böhlau Verlag Köln, 1993, p.142 sq. Autorul se referă la revistele *Der Nerv*, editată la Cernăuți, *Das Ziel*, *Das neue Ziel*, *Klingsor* editate la Brașov, *Ostland* și *Frühling* editate la Sibiu. În Biblioteca Brukenthal se păstrează multe din numerele acestor reviste.
2. *Die Karpathen*, nr. 24, 1913, p. 746; Michael Markel, *Expressiorrismus...*, p. 156.
3. Cn, *Zu den Bildern von Grete Csaki-Copony in der Ausstellung des Sebastian Hann Vereins*, în *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*, an 45, nr. 13521 din 6 aprilie 1918, p. 5.
- 4 Hermann Morres, *Expressionismus*, în SDT, an 45, nr. 13563, 24 aprilie 1918, pp. 2-4.

5 *Idem.*

6 *Idem.*

7. Erwin Reisner, *Ein Wort zum Expressionismus*, în *Deutsche Tagespost* (DTP), an 12, nr. 159, 18 iulie 1919, pp. 1-2.

8. Ludwig von Ramult, *Expressionismus. oder Pseudoexpressionismus* în DTP, an 13, nr 260, 30 noiembrie 1920, p. 1.

9. Emil Reisner, *Das Fiasko der expressionistischen Kunst*, în DTP, an 14, nr 294, 21 decembrie 1923, p. 2.

10. *An unsere Leser*, în *Das Ziel*, an 1, nr 3., p. 1.

11. *Das Ziel*, nr 2, p. 22; nr. 7, pp. 120 și 177; nr 9, p. 155.

12. Hans Mattis-Teutsch, *Betrachtungen über die neue Kunst* în *Ibidem*, nr 2, p. 21.

13. Emil Honigberber, *Dem Kritiker der Tagespost, Herrn Erwin Reisner*, în *Ibidem*, nr. 10, pp 179-180.

14. *Siebenbürgische Künstler. Grete Casaki—Copony*, în *Klingsor*, nr. 9, 1924, pp. 334-338.

15. *An unsere Leser*, în *Das neue Ziel. Halbmonatschrift für Kultur, Kunst, Kritik*, an 1, 15 octombrie 1919, p. 2.

16 Gudrun-Liane Ittu, *Der südsiebenbürgische Expressionismus eine Variante des deutschen Expressionismus*, în curs de apariție în revista *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*.

17. *Zur Einführung în Ostland. Monatsschrift für die Kultur der Ostdeutschen*, an 1, nr 1, iunie 1919, p.1.